

Oponentní posudek diplomové práce

předložené Evangelické teologické fakultě UK (vložena 12. 6. 2019):

Jordan TOMEŠ, *Izajáš 49 v pohledu rétorické kritiky. Mezi pochybnostmi a převratnou nadějí,*

Praha 2019, 102 stran.

Vedoucí práce: doc. Petr Sláma, Ph.D.

1. Popis a charakteristika:

Záměrem diplomové práce je představit na konkrétní pasáži biblického textu metodiku a užitečnost současné exegetické školy tzv. *rétorické kritiky*, jak ji do disciplíny starozákonní biblistiky koncem 60. let 20. století vnesl James Muilenburg a jak ji později s různými důrazy a specifiky rozvinuli jeho úspěšní žáci (zejména Jack Lundblom, Yehoshua Gitay, Walter Brueggemann, Thomas Renz či Phyllis Tribble). Konkrétním oddílem, na němž jsou postupy a možnosti uvedeného přístupu ukázány a ověřovány, je jeden z klíčových oddílů Izajášova proroctví, druhá z tzv. písní Hospodinova služebníka, *Izajáš 49,1–13 (a 14–26)*.

Toto *téma*, resp. záměr práce, si zvolil a po konzultaci se školitelem konkrétně vymezil student sám, a to na základě své inspirativní zkušenosti ze studijního pobytu na Columbia Theological Seminary (Atlanta/Decatur, USA), někdejšími působišti Waltera Brueggemanna (viz úvod, s. 9). Osobní zaujetí a autentický zájem o obsahové i metodické aspekty dané problematiky jsou silnou stránkou celé diplomové práce a zřetelně přispívají k její kvalitě.

Autor svou práci přehledně a zcela logicky člení do *čtyř hlavních kapitol*. Nejprve (kap. 1, s. 11–35) představuje metodu rétorické kritiky, a to od klasických počátků v řecké a římské antice až po nové uplatnění metodických zřetelů i samého názvu „školy“ v současné anglosaské (severoamerické) biblistice; přitom zohledňuje i stopy a ohlasy v české teologii posledních desetiletí. Na tomto základě, který čtenářům práce může současně sloužit jako orientace v dějinách bádání o daném tématu (tzv. Forschungsgeschichte), pak autor stručně vymezuje a představuje vlastní metodický postup a základní hlediska, s nimiž hodlá k analýze zvoleného textu přistupovat (kap. 2, s. 36–38). Z hlediska autorského zpracování nové látky je klíčovou částí celé práce kapitola třetí (s. 38–88), v níž autor podle představené metodiky analyzuje, vykládá a interpretuje oddíl Izajáš 49 a svůj výklad konfrontuje s dosavadní komentářovou a sekundární literaturou. Čtvrtá kapitola pak přináší kritické vyhodnocení metodického postupu (kap. 4, s. 89–97). Po ní následuje stručné celkové shrnutí vlastního nálezu a bilance dosaženého cíle (Závěr, s. 98–99).

2. Hodnocení věcné:

2.1 Téma, jeho vymezení, způsob zpracování

Je na místě ocenit již samu volbu tématu a vymezení cílů práce, jež vzešly z autorova vlastního zájmu, z inspirativní studijní zkušenosti a z odhodlání ověřit si vlastním kritickým zpracováním konkrétního textu možnosti i limity jedné ze současných exegetických metod (ověření typu „case study“). Rozvržení tématu, výklad v hlavních kapitolách, vypracování celkové linie i jednotlivých podkapitol je zdařilé, ústrojně slouží záměru práce a přesvědčivě vede k formulovaným závěrům. Jakkoli autor v jednotlivých kapitolách (zejména v úvodní metodologické a pak v exegeticky analytické kap. 3) musí zajít do dílčích detailů a subtilních aspektů řešené problematiky, je práce celkově přehledná a dobře soustavně propracovaná; na začátku kapitol jsou orientující pasáže, jež navozují cestu od celkového záměru k dílčím řešeným otázkám, na konci kapitol pak jsou pasáže bilancující nálezy a poskytující přehled a orientaci směrem k celkovému záměru práce (viz např. s. 39).

Ve sporných otázkách, k nimž v dosavadním bádání existuje množství kontroverzních studií a různých přístupů, dokáže autor zachovat sympatickou zdrženlivost. Nejprve představuje otevřenost a spornost dané věci – např. problém identity/identifikace „služebníka Hospodinova“ v (deutero-)izajášovských „ebedovských písních“ (s. 45n) –, nepostuluje však vlastní apriorní hypotézu, nýbrž teprve na základě vlastního výkladu postupně vyhodnocuje, jaké rysy a charakteristiky ve světle použité metodiky problém nabývá. Zcela ve shodě se základním cílem své práce tímto postupem autor představuje a ověřuje, jak metodické postupy tzv. rétorické analýzy přispívají k pochopení, výkladu a interpretaci konkrétního textu a jeho otázek.

Za zvláštní zmínku stojí kvalita, přesnost a funkční přiměřenost autorova překladu biblického textu z hebrejštiny. Velice detailně zpracovává a metodicky promyšleně nakládá nejen s terminologií a frazeologií, ale i syntaktické a literární prvky se autor pokouší podle možností reprodukovat (rétorické figury či zajímavé formulace výroků, např. závěr v. 7 na str. 57). Na tomto celkově pozitivním ocenění překladu nic nemění dvě konkrétní námítky uvedené níže.

Celkově je práce velmi zdařilá. Zřetelně dokládá, že autor dokáže formulovat výzkumný úkol a postupnými kroky jej naplnit. Umí zpracovat velmi podrobnou lingvistickou, literární i rétorickou analýzu konkrétního textu Hebrejské bible, detailně zná a správně uplatňuje metody a postupy odborného výkladu, orientuje se v různých metodických školách současného dění v oboru a dokáže kriticky vyhodnotit a představit potřebné jevy a jejich charakteristiky. Na náležité úrovni pracuje s odbornou literaturou, nenechá se fascinovat silnými tezemi autorit v oboru, dokáže kriticky vyvozovat a formulovat vlastní závěry.

Kromě dílčích jednotlivostí, jejichž řešení či formulace nemá vliv na celkovou průkaznost autorova postupu a závěrečných tezí (viz níže), chci jako oponent vznést otázku k tezi, jež se v práci opakovaně v různých formulacích objevuje a jež se týká věcného jádra práce – zaměření a přínosu rétorické kritiky. Z původního zdroje, z textu přednášky J. Muilenburga z roku 1968 *Form Criticism and Beyond*, autor převzal myšlenku, že úkolem (či očekávaným přínosem) rétorické kritiky je poskytnout vhled do toho, „co původní autor textu svými slovy ... zamýšlel“ (formulace J. Tomeše, s. 10).¹ Z této formulace vyplývá, že od (formální) analýzy textu, tedy rozboru problematiky *intentio operis*, postupujeme směrem k autorovi a záměru jeho vyjádření (*intentio auctoris*, zřetel *expresivní*). Jakkoli se tato myšlenka u J.

¹ Obdobná formulace též v závěru (s. 99): „Vstoupili jsme do osobitého světa, utkaného z hebrejských lingvistických struktur, a zachytili jsme ... ozvěny toho, co původní autor svými slovy zamýšlel.“

Muilenburga vyskytuje a koncem 60. let promlouvala celkem přiměřeně do oborového diskurzu, domnívám se, že z dnešní perspektivy je na místě konstatovat, že vlastní doménou rétorické kritiky (zejména u W. Brueggemanna či Phyllis Trible) je opačná strana kruhu hermeneutických vztahů, totiž působení na adresáta (posluchače, recipienta) a sledování účinku textu (*intentio lectoris*, zřetel *pragmatický*) – těmto aspektům se přece Muilenburgovi žáci soustavně věnovali. Nikoli záměr autora, nýbrž dopad a účinek zvolených výrazových prostředků na posluchače, jejich persuasivní funkce je vlastním zájmem rétorické analýzy. Oč běží není zřetel k (předpokládanému) autoru, nýbrž zřetel k (předpokládanému) adresátu (viz klíčové rozlišení rolí a funkcí „autorů“, „textů“, „recipientů“ a „věcí“ v kvadratuře vztahů na půdorysu kruhu u M. Oeminga (*Úvod do biblické hermeneutiky*, Praha 2001, s. 17). – Autor práce by měl při obhajobě tyto aspekty obsírněji vysvětlit a své závěry (svůj nálezn jak z hlediska metodického, tak z hlediska věcného nálezu při výkladu konkrétního textu) kriticky porovnat např. s Oemingovým výkladem o nepřímém vztahu „autorů“ (jejich záměru) a „recipientů“ (účinku na ně), jenž se uskutečňuje právě přes „text“ (jeho specifický tvar a svět).

2.3 K některým dílčím jednotlivostem:

- Na s. 39–43 autor řeší *vymezení literární jednotky*. Jak již správně uvedl ve výkladu o metodě, jedná se o základní krok a předpoklad pro rétorickou analýzu (viz s. 20, první ze dvou úkolů!). V příslušné vlastní podkapitole 3.1 *Hranice literární jednotky* však autor postupně pojednává pouze kontext předchozí a otázku začátku textové jednotky (od Iz 40, začátku tzv. Deuteroizajáše). Otázka začátku oddílu (Iz 49,1) je přitom poměrně jasná – jedná se očividně o nový výrok, který je směřován k novým adresátům (zřetelný přerov vůči Iz 48,20–22). Zato otázka konce zvoleného oddílu je mnohem méně jasná a u řady vykladačů nacházíme různá řešení (srv. např. citovaný Watts). – V práci přitom zůstává problém konce literární jednotky zcela neřešen a nezodpovězen! Jakoby autor v průběhu psaní pozapomněl, co si v kapitole 3.1 předsevzal řešit.
- Právě pro rétorickou analýzu je podstatné rozlišovat tzv. *subjektivní domény*, které formulace textu vyjadřuje. Každá promluva, resp. každý jednotlivý výrok (věta), má svoji perspektivu mluvčího (kdo v jakém modu vypovídá, zda v 1. os. nebo jako vypravěč ve 3. os.), oslovovaného (ke komu mluví, zda přímo ve 2. os. či nepřímo ve 3. os.) a referovaných osob či věcí (ve 3. os.). Sledování kontinuity i proměn subjektivních domén jsou klíčové pro pochopení rétorické funkce každého výroku i kompozice promluvy jako celku (viz stručně M. Prudký, *Cvičebnice biblické hebrejštiny*, Praha 2014, s. 265–267; podrobněji A. L. H. M. van Wieringen, *The Implied Reader in Isaiah 6-12*, Leiden 1998). V analyzovaném textu je například pro pochopení funkce rétorických frází/formulí „*toto praví Hospodin*“ (v. 5a, 7a, 8a, 22a, 25a aj.) podstatné, že tato formule patří k jiné subjektivní doméně než následující výrok (funkcí této formule je právě navodit změnu subjektivní, jakkoli třeba de facto nadále promlouvá „řečník“). Podobné přechody ovšem existují i na jiných místech oddílu, kde nejsou explicitně uvedeny formule, nicméně patří k rétorické stavbě. Např. v odstavci v. 8b–12 je promlouvajícím subjektem sám Hospodin (v 1. os. slovesných tvarů i suffixů, viz v. 11!), následující odstavec v. 13 však o Hospodinu mluví ve 3. osobě, tedy v modu promlouvání „proroka/sluzebníka“ (jako v. 1–3a.4 aj.).

Podrobnější analýza a zřetelné vyznačení subjektivních domén by nepochybně přispěla k pochopení stavby textu (v její zřetelnosti i obtížnosti).² Konkrétní upřesnění by popis subjektivních domén přinesl například ve v. 9b–10, kde J. Tomeš tuto problematiku otevírá. Kdo tuto strofu promlouvá? Autor na s. 65 postuluje, že „řečník“, který promlouvá o „soucitném“ ve 3. osobě a snaží se „posílit v Izraelcích touhu po návratu“. – Zde je možné uvážit také možnost, že v těchto větách pokračuje subjektivní doména Hospodinovy řeči (kterou ovšem de facto od v. 8b vyřizuje „řečník“), v níž Hospodin sám o svém budoucím konání mluví nepřímou, referujícím způsobem (ve 3. osobě). Pak by přechod mezi v. 10–11 nebyl změnou mluvčího, nýbrž jen změnou rétorického modu (což je poměrně častý jev jak v prorockých výrocích, tak např. v žalmech, v nichž modlítebník nezřídka z přímé chvály plynule přechází do nepřímého opěvování a zpět). – Viz autorova poznámka k problému identifikace „řečníka“, s. 65 a pozn. 113 tamtéž.

- Termín ׀ׁׂ autor soustavně překládá slovem „pobřeží“ (např. s. 43, 46, 56; na s. 67 v kontextu slovem „břehy“). Tuto terminologickou volbu nijak nezduvodňuje a nevyrovnává se s tím, že většina českých překladů (BKR, ČEP, ČSP, B21), jakož už také LXX a V překládají shodně „ostrovny“. Jedná se o termín, v jehož usu – a to právě také u Izajáše! – je možné rozlišovat funkci tvaru v sg. ׀ׁ („pobřeží“, např. ČEP v Iz 20,6; 23,2; avšak LXX, V a BKR i zde „ostrovny“) od tvaru v pl. ׀ׁׂ („ostrovny“, BKR životně „ostrovové“ Iz 24,15 aj.), tedy jako označení pro velmi vzdálené, zvláštní, nepevninské/[zá]mořské obyvatele země. Právě této souvislosti odpovídá i užití v paralelismu Iz 49,1a//b. – Proč autor v daném kontextu užívá termín „pobřeží“?
- V překladu v. 5 je nesprávně pochopen participiální tvar se suffixem (s. 52, tab. řádek 2: „vytvořiv-mně“). Jak známo, participia mohou mít v syntaxi funkci nominální či verbální; pokud jsou suffigována, lze právě v případě tvarů se zájmeným suffixem 1. osoby rozlišit, zda se jedná o suffix připojený k participiu „slovesnému“ či „nominálnímu“ – ve tvaru ׀ׁׁׂ zájmeno vyjadřuje aspekt *subjektivního* přivlastnění, tedy „tvůrce můj“; aspekt *objektivní*, tedy předmět slovesného tvaru by vyjadřoval tvar ׀ׁׁׂׂ („tvůrce-mně“, srov. Iz 64,7).
- V překladu i výkladu není dostatečně vyjádřena terminologická souvislost tvarů slovesa ׀ׁׂ ve v. 10 („ten soucitný“), v. 13 („se slitovává“), viz s. 68–69. – Na řadě jiných míst autor s citlivostí pro jazyk a s analytickou přesností zachycuje intertextuální vazby nejen terminologické, ale i formulační, stylistické či zvukomalebné (slovní hříčky). Zde tuto souvislost u věcně důležitého termínu opomenul.
- Na několika místech v práci autor užívá termín „Izrael“ a „Izraelci“ poněkud anachronickým způsobem. Např. na s. 59, v kontextu, který se týká poexilního návratu zajatých *Judejců* do *Judska* (na území provincie *Jehud*, případně metonymicky vyjádřeno do Jeruzaléma, „na Sijón“...), píše autor o „Izraelcích“ a o obrazu příchodu do „Izraele“ (zejména toto topografické užití absolutního termínu „Izrael“ je kontextuálně nevhodné!). Též na s. 61 „zemi zaslíbenou“ identifikuje jako „Izrael“ (podobně jsou tyto termíny užity i jinde).
- Na s. 66 by v práci zaměřené na rétorickou analýzu stálo za to „dořít“, že *rétorickou funkcí* výrazu ׀ׁׁׂ („Hle!“) je výrazně uvést „náznorný“ modus líčení – navodit popisně

² Např. v oddíle v. 8–12 jsou užity tři subjektivní domény: nejprve formule „*Toto praví Hospodin*:“ (v. 8a), kterou říká „prorok/sluzebník“, aby následující výroky uvedl a legitimizoval jako slova Hospodinova, poté citace Hospodinova výroku v „ich-formě“, tedy jako přímá promluva Hospodinova, v níž však ještě zaznívají pokyny (v. 9a „*abys řekl*:“) s následnou citací v subjektivní perspektivě řeči proroka/sluzebníka (v. 9 „*Vyjděte!*“ ... „*Ukažte se!*“).

prezentovanou *vizi* (statický obraz). V kontextu výroků, které dosud využívaly spíše dějový modus (vyprávění), to je zásadní rétorický prvek vytvářející změnu.

- Na s. 67 je – nejspíš omylem – termín ׀ (,,moře“) vyložen jako označení „východní“ světové strany (v jednom řádku 2×); správně má být „západní“.

3. Hodnocení formálních náležitostí:

Po formální stránce je rukopis zpracován podle daných standardů, a to velmi pečlivě. Práce je přehledně členěna, její obsah je vyznačen hierarchizovaným numerickým kódem ve všech úrovních názvů podkapitol.

Zvlášť zdařilým formálním rysem je barevné označování stylistických a rétorických figur v analyticky rozepsaném hebrejském textu (s totožným označením v překladu do češtiny). Tento způsob umožňuje jasně vnímat vztahy mezi příslušnými elementy textu a zřetelně vyznačuje analyzované a komentované jevy.

Autor v práci řádně cituje jak primární zdroje, tak sekundární literaturu, které uvádí ve standardním seznamu literatury (s. 100–102).

Automatická kontrola antiplagiátorským programem (Theses.cz) vykázala shodu s jinými texty v databázi >5%. Vyznačené shody se týkají citátů z Bible podle standardních překladů, což je zcela v pořádku. Nejen na základě této kontroly, nýbrž z celkového způsobu vypracování, autorských hodnotících pasáží a také na základě osobní znalosti studentovy práce v seminářích a dalších předmětech starozákonní biblistiky je jednoznačně zřejmé, že tato kvalifikační práce je zcela hodnověrně autorským dílem J. Tomeše.

4. Závěr:

Předložená diplomová práce je jak po stránce obsahové, tak z hlediska způsobu vypracování velmi solidní. Dokládá, že autor dobře zná biblické látky, se starověkými texty spolehlivě pracuje v původních jazycích a dobře ovládá metody analýzy, výkladu a interpretace biblických textů. Stejně tak umí analyzovat a v příslušných kontextech vyložit přístupy, postoje a koncepty moderních autorů, expertů z různých exegetických škol, a přehledně vyložit jejich pozice v širším oborovém kontextu. Svůj výklad dokáže zasadit do horizontu současného odborného diskurzu a zřetelně vysvětlit své analytické postupy, argumenty i vyvozené závěry. Svou diplomovou prací autor prokázal velmi solidní znalosti a dovednosti ve starozákonní biblistice, jež se očekávají od absolventů magisterského studia ve studovaném oboru. Kriticky vytknuté jednotlivosti, jež uvádím výše, mají povahu zcela dílčích nedostatků, které jsou snadno opravitelné a doplnitelné vysvětlením při obhajobě.

Práci proto doporučuji k obhajobě.

Při hodnocení doporučuji vycházet od klasifikačního stupně *velmi dobře* (B), v případě zdařilých odpovědí na výše uvedené námitky hodnotit i stupněm *výtečně* (A).

V Praze, dne 13. srpna 2019

Prof. ThDr. Martin Prudký